

Jordbruksutskottets betänkande

1983/84: 13

om restaureringen av Hornborgasjön

Motionen

Yrkande

I motion 1982/83: 300 av Sten Svensson, m. fl. (m) yrkas

1. att riksdagen beslutar uttala att riksdagens beslut beträffande Hornborgasjöns restaurering skall fullföljas,
2. att riksdagen beslutar uttala sig för att arbetet enligt punkt 1 bör ske etappvis med beaktande av vad som anförts i motionen beträffande utredning av alternativa höjningsnivåer,
3. att riksdagen beslutar att som sin mening ge regeringen till känna vad som i motionen anförts om beaktande av åtgärder för att främja tillgängligheten för naturintresserad allmänhet,
4. att riksdagen beslutar att som sin mening ge regeringen till känna vad som i motionen anförts om erbjudande av ersättningsmark vid intrång på enskilt ägd mark.

Motivering

I motionen anförts synpunkter till förmån för ett fullföljande av riksdagens beslut år 1977 om restaureringen av Hornborgasjön. Emellertid krävs enligt motionärerna kompletterande utredningar angående risken för vattenutsläpp genom de planerade invallningarna. Utredningen bör avse lägre vattennivåer än enligt huvudförslaget, dock med en utformning av vallarna så att en framtida höjning kan göras till rimliga kostnader. Det är vidare enligt motionen viktigt att på ett tidigt stadium planera för åtgärder som underlättar den naturintresserade allmänhetens tillträde till sjön. Som exempel nämns användningen av tystgående båtar m. m. Motionärerna anser det också nödvändigt att intrång på enskild mark kompenseras genom att lämplig ersättningsmark erbjuds.

Bakgrund

Vid riksmötet 1976/77 föreslog jordbruksutskottet med anledning av väckta motioner (s och fp) att riksdagen skulle förordna en fullständig restaurering av Hornborgasjön i enlighet med ett av statens naturvårdsverk utrett restaureringsalternativ (JoU 1976/77: 36).

I det av riksdagen godkända betänkandet anförde utskottet bl. a.:

Utskottet vill för sin del framhålla att en betydande enighet numera torde råda om det angelägna i att åtgärder vidtas för att trygga Hornborgasjöns fortbestånd. Även om sjöns betydelse som fågelsjö minskat under påverkan av de olika torrlägningsföretagen intar den alltså som ekosystem och som naturvårdsobjekt över huvud taget en unik ställning. Den hittills utförda utrednings- och försöksverksamheten har också tilldragit sig ett betydande intresse i internationella sammanhang. Flertalet berörda parter synes vidare ha kommit till insikt om att den fortsatta utvecklingen – om inga särskilda åtgärder vidtas – kommer att innebära en total förstörelse av Hornborgasjön som fågelskyddsområde och naturvårdsobjekt och även får antas komma att medföra svåra problem för bl. a. markägare och vattenkraftsintressenter. Enligt utskottets mening talar således övervägande skäl för att en restaurering snarast möjligt kommer till stånd. Ett ställningstagande i enlighet härmed står i god överensstämmelse inte minst med Sveriges åtaganden enligt den internationella våtmarkskonventionen.

När det gäller valet av restaureringsalternativ har utskottet gjort en ingående bedömning av konsekvenserna av de båda av naturvårdsverket utredda alternativen. Till förmån för en restaurering med en tvärvall tvärs över sjön talar i första hand det faktum att mindre arealer åkermark beräknas bli skadade än vad som blir fallet vid en totalrestaurering. Det har å andra sidan framhållits att också lokala invallningar kan visa sig nödvändiga för att skydda de marker som ligger söder om tvärvallens tilltänkta läge. Först och främst synes dock en tvärvall med de dimensioner det här rör sig om innebära ett omfattande och långtgående tekniskt ingrepp, vars konsekvenser från naturvårdssynpunkt är utomordentligt svåra att överblicka. Naturvetenskaplig expertis har t. ex. påpekat att man genom ett sådant ingrepp riskerar att skapa en konstlad vattenbildning med helt andra limnologiska och hydrologiska förutsättningar än som f. n. gäller.

Med hänsyn till de många osäkerhetsmoment av såväl teknisk som naturvårdsmässig art som byggandet av en tvärvall tvärs över sjön inrymmer kan utskottet för sin del inte finna att ett sådant projekt står i överensstämmelse med målsättningen att säkerställa sjöns framtid från naturvårdssynpunkt. Enligt utskottets mening talar därför starka skäl för att det fortsatta detaljutredningsarbetet ej längre omfattar detta alternativ. Ett beslut i denna riktning torde bl. a. innebära att man undviker den ytterligare tidsutdräkt som vidare undersökningar rörande tvärvallens konstruktion och limnologiska effekter med nödvändighet skulle innebära.

Det bör understrykas att utskottet, även med den bedömning som nu gjorts, självfallet har förståelse för de synpunkter som framförts till förmån för att restaureringen utförs så att minsta möjliga åkerareal påverkas. Utskottet är också medvetet om att en i sig relativt obetydlig arealförlust kan utgöra ett betydande ingrepp för ett mindre jordbruk av den typ som är förhållandevis talrikt representerad i områdena närmast sjön. Situationen kompliceras ytterligare av att tillgången på ersättningsmark, som bl. a. lantbruksnämnden i länet framhållit, är mycket begränsad. Särskilt mot bakgrund av nu angivna förhållanden synes det angeläget att den odlingsbara marken i det berörda området i största möjliga utsträckning kan bevaras för jordbruksändamål. Det faktum att restaureringen av sjön är en fråga av såväl riksintresse som internationellt intresse får givetvis inte heller innebära att de sociala hänsynstagandena ges en underordnad betydelse. Enligt vad utskottet inhämtat under ärendets beredning kommer de

av naturvårdsverket förordade detaljundersökningarna, däri inbegripet förhandlingar med berörda markägare, att påbörjas inom en nära framtid. Utskottet förutsätter att de lokala invallningar som planeras ges en sådan utformning att de i mesta möjliga mån tillgodoser såväl det allmänna naturvårdsintresset som berörda markägares berättigade önskemål härvidlag. Bl. a. synes det angeläget att sådana tekniska frågor som skyddet mot vallgenombrott och möjligheten till dränering av invallad åkermark noggrant utreds. Möjlighet måste självfallet finnas för vederbörande att erhålla ersättning för de markförluster som bedöms vara ofrånkomliga. Hithörande frågor och andra med företaget förenade villkor torde emellertid komma att behandlas i samband med den vattenrättsliga prövningen, varför utskottet saknar anledning att närmare gå in på dessa. Utskottet förutsätter att berörda markägare ges en så ingående information att de för var och en av fastigheterna kan överblicka konsekvenserna av restaureringen innan densamma verkställs.

När det gäller frågan om tillåtligheten av företaget förutsätter utskottet att regeringen – med hänsyn till storleksordningen av detsamma – kommer att förbehålla sig den slutliga prövningen.

Sammanfattningsvis anser utskottet att åtgärder bör vidtas med inriktning på att åstadkomma en fullständig restaurering av Hornborgasjön i överensstämmelse med naturvårdsverkets förslag samt att det fortsatta utredningsarbetet därför bör begränsas till att omfatta endast detta restaureringsalternativ. Utskottet föreslår att riksdagen, med anledning av förevarande motioner och motionsyrkande, som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i denna fråga.

I januari 1981 ingav naturvårdsverket till Vänersborgs tingsrätt, vattendomstolen, ansökan om tillstånd enligt 2 kap. 9 § andra stycket och 31 § första stycket vattenlagen (1918:523) att restaurera och reglera Hornborgasjön för naturvårdsändamål.

I beslut den 23 juli 1981 förordnade regeringen enligt 4 kap. 17 § andra stycket vattenlagen att frågan om företags tillåtlighet skulle prövas av regeringen. Vattendomstolen hänsköt därefter den 11 februari 1982 ärendet till regeringen med eget yttrande.

Regeringsbeslutet

I beslut den 16 september 1982 anförde regeringen bl. a. följande:

Regeringen finner att det ansökta företaget, med de invallningar som naturvårdsverket begärt tillstånd att utföra såsom skadeförebyggande åtgärder, är tillåtligt enligt 2 kap. 9 § tredje stycket vattenlagen. Företaget medför inte sådana verkningar för motstående intressen eller eljest, att det föreligger hinder mot detsamma enligt 2 kap. 3 § andra stycket eller 12 § vattenlagen eller från allmänna planeringssynpunkter.

Med hänsyn bl. a. till vad lantbruksstyrelsen anfört i sitt yttrande finner regeringen inte skäl att föreskriva ytterligare invallningar vid Ytterbergsmaden. Regeringen finner inte skäl att förordna SMHI till kontrollant för företaget.

Regeringen medger enligt 4 kap. 18 § andra stycket vattenlagen att tillstånd lämnas till de med den begärda restaureringen av Hornborgasjön

avsedda åtgärderna. Restaureringsåtgärderna och de skadeförebyggande invallningarna skall utföras huvudsakligen i enlighet med vad som tillstyrks av vattendomstolen. Det ankommer på domstolen att meddela dels vattenhushållningsbestämmelser för regleringen, dels de ytterligare föreskrifter som bör gälla för företaget.

Regeringen uppdrar åt lantbruksstyrelsen att medverka till att ersättningsmark kan erbjudas ägaren av Hornborga 31:1. Lantbruksstyrelsen bör även medverka till att ersättningsmark kan erbjudas övriga jordbruksföretag som drabbas av mera betydande intrång i rörelsen till följd av restaureringen.

Utskottet

Utskottet behandlar i detta betänkande en motion (m) om restaurering av Hornborgasjön. Motionärerna hänvisar inledningsvis till riksdagens beslut år 1977 (JoU 1976/77: 36), som av utskottet redovisats i det föregående. Enligt motionen bör riksdagen uttala att beslutet om Hornborgasjöns restaurering bör fullföljas. Emellertid krävs, anser motionärerna, kompletterande utredning angående risken för vattenutsläpp genom de planerade invallningarna. Utredningen bör avse lägre vattennivåer än enligt huvudförslaget, dock med en utformning av vallarna så att en framtida höjning kan göras till rimliga kostnader. Det är vidare enligt motionen viktigt att på ett tidigt stadium planera för åtgärder som underlättar den naturintresserade allmänhetens tillträde till sjön. Som exempel nämns användningen av tystgående båtar m. m. Motionärerna anser det också nödvändigt att intrång på enskild mark kompenseras genom att lämplig ersättningsmark erbjuds.

Som framgår av utskottets redogörelse handläggs vattenmålet i fråga f. n. av Vänersborgs tingsrätt, vattendomstolen. Det bör påpekas att reglerna i 11 kap. 2 § regeringsformen om domstolarnas självständighet vid rättstillämpningen utgör hinder för riksdagen att göra uttalanden som är ägnade att påverka handläggningen av målet. Utskottet vill emellertid upplysningsvis nämna att naturvårdsverket här för avsikt att i en första etapp begränsa vattenståndshöjningen till ca 80 cm och avvakta de tekniska erfarenheter som denna nivåhöjning kan ge. Begränsningen har gjorts bl. a. med hänsyn till riskerna för vattengenomsläpp under invallningarna. Både i tekniskt och processuellt hänseende håller man dock möjligheten öppen att i en senare etapp höja vattenståndet till ursprungligen planerade 140 cm. Verket räknar med att under våren 1985 få tillstånd att bygga enligt den första etappen.

Samtidigt med vattenmålet handläggning pågår ett förberedande arbete med att avsätta hela sjön till naturreservat. I samarbete med vederbörande länsstyrelse och kommuner planeras åtgärder för att uppföra en informationsanläggning och underlätta allmänhetens tillträde till området. Åtgärder av den typ som anges i motionen ingår som ett naturligt led i denna verksamhet.

Vad slutligen beträffar motionärernas synpunkter på erbjudande av ersättningsmark framgår av regeringsbeslutet – som redovisats i det föregående – att lantbruksstyrelsen ålagts medverka till att ersättningsmark kan erbjudas bl. a. jordbruksföretag som drabbas av mera betydande intrång i rörelsen till följd av restaureringen.

Med hänvisning till det anförda hemställer utskottet
att riksdagen lämnar motion 1982/83: 300 utan vidare åtgärd.

Stockholm den 29 november 1983

På jordbruksutskottets vägnar

EINAR LARSSON

Närvarande: Finar Larsson (c), Håkan Strömberg (s), Arne Andersson i Ljung (m), Grethe Lundblad (s), Ove Karlsson (s), Hans Wachtmeister (m), Gunnar Olsson (s), Martin Segerstedt (s), Jens Eriksson (m), Börje Stensson (fp), John Andersson (vpk), Åke Selberg (s), Jan-Eric Virgin (m), Bengt Kronblad (s) och Bertil Jonasson (c).

